

Епископ Пожаревачко-браничевски Игнатије (Мидић)

ЧОВЕК КАО ИКОНА И ПОДОБИЈЕ БОЖЈЕ

Хришћанско схватање човека

Хришћанска космологија је антропоцентрична. Стварање света по хришћанском схватању претпоставља Христа. Све је створено, по сведочењу Св. Писма Новог Завета, за Христа и у Христу. По речима Св. Апостола Павла, „Њиме је саздано све, што је на небесима и све што је на земљи, „све је Њиме и за Њега саздано“ (Кол. 1, 16 и даље). Свет се не може објаснити без човека, нити је могуће безлично постојање природе. Уосталом, хтели ми то или не, целокупно постојање света претпоставља човека. Христос је по веровању хришћана Син Божји. Међутим, то не умањује улогу човека у постојању творевине, јер је Христос у исто време и човек. Другим речима, творевина не може постојати мимо човека, али у његовом есхатолошком савршенству, што тада претпоставља Христа као Богочовека. Како ово треба схватити? Да би смо могли разумети улогу човека у постојању света, као и шта подразумева хришћанство под тим да је човек створен по икони и подобију Божјем, најпре треба да видимо у чему се састоји неопходност јединства природе у Христу као Сину Божјем. Бог је створио свет, све оно што се види и не види, из небића, слободно. То значи да, пре него што је био створен, свет није постојао ни у каквој форми. Постојао је једино Бог. Између Бога и створене природе постоји апсолутна разлика суштина, природа. Свет није створен из (од) Божанске природе (суштине), нити из било које претпостојеће природе, духовне или ма које друге. Створен је ни из чега. По суштини, свет је апсолутно одељен од Бога. Ова последња констатација подразумева да је створена природа окружена ништавилком. И у односу на почетак стварања, као и у односу на крај стварања, између Бога по природи и створене природе не постоји никаква природна веза. С друге стране, будући да је створена природа саздана ни из чега, она је и прожета ништавилком, небићем. Суштина света је, по речима Св. Атанасија Великог, некадашње небиће. Постоји после стварања, али ако се то постојање природе темељи на њој самој, онда она може сваког часа и да престане да постоји. Постојање света апсолутно не зависи од његове природе, већ једино од воље Божје. Створена природа, дакле, нема никаквих сила у себи које би могле даје држе у постојању, мимо воље Творца. То што свет постоји, не зависи од његове природе, већ од воље Онога Који га је и створио и Који га и држи у постојању, дакле од Бога. (Ово посебно треба нагласити зато што неки погрешно сматрају да је свет створен, у односу на свој почетак, из небића, али као вечан те да се та вечност садржи у његовој природи. Другим речима,

сматрају ови, да је Бог стварајући природу ни из чега, створио једну вечну природу (дакле, не да би била вечна, већ вечно), која је, иако се разликује од вечне Божанске природе, ипак и сама вечна ???. Ако би тако било, онда би то значило да је Бог створио другог Бога поред себе, створеног бога ??, што је апсолутно парадоксално и неприхватљиво. Из овога би такође произишло и да се Бог по стварању света више не брине о њему, о његовом постојању, зато што му је то постојање дао једном заувек кроз природу, што такође не може бити прихватљиво.)

По учењу хришћанских Отаца, ниједна природа, па ни створена, не може постојати безлично, мимо личности. Личност је та која је носилац постојања природе. Природа постоји у личности, на начин на који постоји и личност. Поред тога што природа не може постојати мимо личности, створена природа, која је због своје створености смртна, претпоставља, ради свога постојања, вечну Личност нестворену, у којој би постојала без краја. Ово подразумева даје природи у есхатолошком смислу, тј. ради њеног савршенства, потребна Личност Бога Логоса у коме би постојала. У противном, природа не може постати бесмртном јер ниједна створена личност не може бити носилац бесмртности, зато што је и сама створена, а самим тим и смртна. Природа, дакле, није створена бесмртном, већ је створена да у Личности Бога Логоса постане бесмртна. На крају, и сам израз бесмртан садржи у себи појам смрти која је превладана, побеђена. Због тога је Бог све што је створио, створио са намером да буде у Личности Бога Сина који је Вечна Личност. И само на овај начин, у Личности Бога Сина, може створена природа да буде бесмртна. Ову чињеницу, да је Бог створио свет са намером да буде у Личности Сина, потврђује и учење Цркве да је Бог створио свет слободно, из љубави. Јер, љубав Божја према свету и човеку није нити осећање, нити било шта друго. Она је, по речима Св. Писма, Личност Сина Божјег. „У томе се показа љубав Божја према нама што је Бог Сина својега Јединороднога послао у свет да живимо Њиме" (1 Јн. 4,9). Бог љуби свет у Сину и преко Сина. Љубав Божја према свету, односно чињеница да је Бог створио свет у Сину, најпре се показује кроз стварање света и човека, а затим и у Новом Завету кроз оваплоћење Христово. Стварање света је, по учењу Старог Завета, а на основу тумачења Св. Максима Исповедника, праслика „отеловљења Логоса Божјег".³ „Рече Бог да буде и би", приликом стварања, претставља својеврсно оваплоћење Логоса Божјег пре реалног оваплоћења и прасликује очовечење Бога Логоса у Новом Завету. Стварање света је осуштаствљење љубави Божје жеље Божје да свет, иако створен, постоји вечно, али у Личности Сина. Догађај који пак у Старом Завету посебно указује на то да је Бог створио свет са намером да овај буде возглављен у Личности Бога Логоса јесте стварање човека. Човек возглављује целокупну природу и даје смисао свему што постоји. На тај начин, стварање човека

иконизује сједињење свега у Сину Божјем који је у исто време и савршени човек. (Зато је Св. Максим Исповедник тврдио да је оваплоћење Логоса, Сина Божјег, догађај који је узрок постојању света, и да без њега свет не би могао да постоји. Оваплоћење Логоса, дакле, није догађај који је само везан за грех првог човека. Напротив, догађај оваплоћења Логоса, или, како то Св. Максим Исповедник каже, Тајна Христова, узрок је самог стварања света и почетак је и крај - (циљ свега створеног.)

На основу оваплоћења Сина Божјег, као и његовог васкрсења, Црква закључује даје Бог све створио кроз Личност, и у Личности Сина, кроз Логос и у Логосу-Христу, и да створена природа није по себи бесмртна, већ бесмртност остварује у Христу. Посебно на основу васкрсења Христовог постаје јасно да свет није бесмртан по себи, по својој природи, већ даје бесмртност природе могућа једино ако буде у Личности Христовој. Јер, једино је у васкрелом Христу природа превладала смрт и постала бесмртном.

Но, Спаситељ света, без кога свет не може постојати, Син Божји, постао је човек (Јн. 1,1-14.), нови Адам. Тиме је потврђено да је и човек спаситељ света и да без њега створена природа не може да постоји. Наравно, основ постојања природе је једино савршени човек, а он је Исус Христос. Први човек Адам није био савршен, већ је био икона савршеног човека-Христа. Истинити спаситељ, у чијој личности природа може да постоји бесмртно, јесте Христос. Христос је пак прави, истинити човек, за разлику од првог Адама који то није био, зато што је личност Христова личност Сина Божјег. Како ово треба разумети? По учењу Св. Отаца, дефинисаном на IV Васељенском Сабору у Халкидону (451. год.), Христос је Син Божји, савршен Богу Оцу по Божанству и савршен нама људима по човечанству, у свему подобан нама људима, осим греха. Он је Син Божји, превечно рођен од Оца, међутим, ради нашег спасења постао је човек.

Дакле, Христос је као Вечна Личност, Син Божји, узео у себе људску природу и родио се, постао је и савршен човек. У Христу, личност није људска, већ Божанска, али то не умањује Христово савршенство као човека. Напротив, једино је Христос прави човек, зато што у Њему, у Христу, не постоји људска личност, већ Личност Сина Божјег и у Личности Сина Божјег људска природа постоји на божански начин - као савршен човек. Тачније речено, човек у Христу је постао Бог.

На крају овог одељка, а у контексту онога што је речено у вези намере Божје да се све створено сједини у Христу Сину Божјем који би, поставши човек, постао читав свет у малом, можемо закључити следеће: да се бесмртност створене природе на овај начин, сједињењем свега уједно(м), остварује управо на основу јединства природе. Смрт није ништа друго до раздвојеност, расточеност целине, распаднутост једнога. Свет је створен као многа бића која, да би постојала, имају потребу да се сједине међу собом. И то се управо догађа у Христу.

Дакле, Бог је све створио што је створио, са намером да се све сједини у Христу, у Личности Сина Божјег, тако што би Син Божји постао човек, што се и догодило, и да у Њему све постане бесмртно, односно да постане „Божји Син”. Бог, дакле, свет држи у бићу слободно, кроз Христа, кроз Личност Свога Сина и зато га и љуби јер љуби свет у Сину, што је показано оваплоћењем Сина који је постао човек. Христос опет, зато што је у вечној заједници са Богом Оцем, по узимању природе у своју Личност приноси је Оцу, односно створена природа сједињена у Христу постоји као заједница многих, тј. као Црква, Али, како треба разумети ову последњу констатацију, да Христос приноси свет Богу Оцу и да створена природа у Христу постоји као Црква, те да се на овај начин и Христос познаје као истинити Христос, Син Божји, и природа постаје бесмртном? Зашто се једино кроз приношење створене природе Богу Оцу у Цркви пројављује Христос, а и створена природа у Њему постаје бесмртном? На основу учења Св. Отаца, личност је носилац постојања природе. По себи, личност је израз за однос. Личност не може постојати сама за себе. Израз Ја извире из односа према Ти, односно постојање једне личности везано је за заједницу са другом личношћу. Но, заједница, из које извире личност, темељи се на слободи. Без слободе нема личности, већ само постоје ствари. При том, под слободом треба разумети ону слободу која се изражава као љубав према другом, јер само кад некога волимо, онда га чинимо личношћу, онда је он за нас личност, односно постоји за нас и од његовог постојања зависи и наше постојање. У зависности пак од тога са ким је једна личност у заједници љубави, зависи и идентитет те личности. Природа коју носи једна личност, не само да тада постоји, већ јој личност даје и начин постојања. А тај начин постојања остварен је кроз екстатичност личности, односно кроз заједништво са другом личношћу, кроз однос према другој личности за коју је личност као носилац природе онтолошки везана. Другим речима, природа улази у биће кроз заједницу коју има личност са другом личношћу, не престајући да постоји као природа са свим својим природним својствима.

У односу на створену природу, коју узима Логос Божји у своју личност као своју, ово значи да њу Христос, Син Божји, уноси у личну заједницу са Богом Оцем и Духом, као и са другим личностима са којима је Христос у заједници по оваплоћењу. Тако се по оваплоћењу Христос пројављује као Црква. Међутим, као личност, Христос је пре свега везан за Оца и Духа, а затим и за све оне који су са Њим у заједници, јер Он је као личност Син Божји, односно Његово постојање и идентитет извире из заједнице са Богом Оцем, и у заједници са Оцем Христос јесте то што јесте - Син Божји. Дакле, везаност Христова за Бога Оца, као и за Духа Светога, а по оваплоћењу и за друге личности које су са Њим у заједници, чини да се природа сједињена са Сином јавља као заједница многих личности, као тајна Христова - Црква. Син

Божји је и по оваплоћењу, као човек, везан за Бога Оца и Духа, и зато и створену природу у себи уноси у заједницу Св. Тројице. И не само то, створена природа се на овај начин обожује, постаје бесмртном и постоји на божански начин, као Бог који је заједница личности - Св. Тројица. Једно свељудско искуство може да нам помогне да разумемо зашто је личност, као заједница са другом личношћу, као што је Логос Божји, Христос, који узима створену природу у своју личност и приноси је Богу Оцу, толико потребна да би свет живео.

Око нас постоје многе ствари које видимо и употребљавамо у свакодневном свом животу, а да их просто и не примећујемо да постоје, тј. нисмо ни свесни њиховог постојања. Просто речено, многе ствари око нас постоје, али не постоје за нас. Међутим, ако нам било коју од тих ствари поклони једна вољена личност из љубави према нама, онда та ствар за нас престаје да буде само једна обична ствар. Постаје нам нешто посебно и драго. Чини се просто, као да она тек сада долази у постојање и постаје жива у нашим очима. И ако је којим случајем изгубимо, страшно нам је тешко. Као да смо изгубили нешто што се не може више нигде наћи, иако таквих ствари има на хиљаде. Ово искуство нам, дакле, показује да није природа нешто што може да постоји само по себи, безлично, нити је исто кад нам једна вољена личност нешто слободно дарује, или кад то ми сами узимамо. Да је тако, онда би свака ствар постојала и била иста за нас и пре него што постане везана за једну личност коју волимо и која нам је слободно даровала ну ствар. Напротив, ушавши у личну, љубавну заједницу као слободно дарована, да се тако изразимо, ствар за нас постоји, и не само да постоји, већ постаје једна конкретна ствар, попут једне личности. Зато она постаје незаменљива, па кад је изгубимо, као да смо изгубили све.

С друге стране, када се прекине заједница са вољеном личношћу, тада се за нас и ствари изгубе и врате у анонимност, па се и свет уопште помрачи у нашим очима све дотле док поново не заволимо некога. Овај пример, иако недовољан да искаже сву тајну Цркве, као заједништва Оца и Сина и у Њему сједињених људи Духом Светим у остварењу бесмртног постојања света, може бар мало да нам одшкрине врата у разумевању проблема стварања свега у Христу, Сину Божјем, ради бесмртног постојања света. У приношењу природе Богу од стране Христа Сина Божјег, Који шо чини кроз Св. Литургију, остварује се н»ено постојање, тј.. Бог општи са природом слободно као са Својим светом.

Ако дубље размотримо учење Цркве о стварању света кроз Христа и у Христу, доћи ћемо до закључка да не само да свет не може да постоји без Личности Христа, већ да се без личности, схваћене као заједнице у љубави, не може објаснити нити разумети ни учење Цркве да је свет створен ни из чега. Појам почетка постојања бића и његов крај не могу се схватити мимо личности.

Неко за нас долази у биће само кад га заволимо. Смрт, као догађај потпуног престанка постојања једног бића, трагичан је и „последњи је непријатељ” творевине само онда ако тај догађај посматрамо у односу на једну вољену личност која умире. У противном, смрт је у природи нешто обично, па чак и пожељно за њу, јер она на тај начин и постоји. Смрт у природи не претставља апсолутно непостојање једног бића, већ промену његове форме постојања. Ово догађање, међутим, сагледано кроз једну вољену личност која је угрожена смрћу, јавља се као апсолутни губитак бића и опасност уништења целокупне природе. Исто то важи и за почетак постојања једног бића. Ако рођење једног бића није плод љубави личности, онда оно не долази на свет као нешто потпуно ново и друго у односу на све остало што постоји, већ је само другачији начин постојања већ постојећег. Но и ово важи само под условом да личност разумемо онако како су о њој говорили Свети Оци, пре свега Кападокијци, у контексту објашњења Тројичног Бога као Личности. То значи да личност извире и постоји само у заједници љубави са другом личношћу. Само у заједници љубави личност је апсолутна и непоновљива. Када волимо једну личност, тада у њој видимо као постојећи читав свет и то као једну личност. Свет који се пројављује за нас у личности коју волимо и за коју смо онтолошки везани, јесте једини реално постојећи свет за нас. Такође, кад се изгуби вољена личност, онда се за нас губи све па и ми као личности. Као закључак овог другог одељка, а у односу на остварење бесмртности за створену природу кроз сједињење свега у Христу као Цркви, констатујемо следеће: јединство свих створених бића у Христу не укида њихову различитост. Напротив, различитост и непоновљивост личности управо извире из јединства са другом личношћу. У односу на свет и његово постојање ово значи да, ако се свет нађе мимо Личности Јединородног и многољубљеног Сина Божјег, тј. ако се човек нађе мимо Црквене заједнице, односно ако не постане Црква, онда он за Бога и не постоји (Мт. 25,12 и даље).

* * * * *

Но, као што смо већ нагласили, поред тога што је Христос као личност Син Божји, Он је и савршени човек. То значи, да је свет антропоцентричан и да не може да постоји без човека. Другим речима, на основу оваплоћења Сина Божјег који је савршен човек и сједињења свега у Њему, намеће се закључак да свет не може да постоји без човека, као и да је први човек Адам створен као икона Христа, и то са намером Божјом да се човек на крају уподоби Христу, на тај начин што ће сам бити возглављен у Личности Сина Божјег. Поређење Христа као Новог Адама са првим, старим Адамом, како у Св. Писму Новог Завета тако и код каснијих Отаца, управо потврђује ово. Но, како би требало ово схватити? Шта значи писање Старог Завета даје први човек Адам створен по икони и подобiju Божјем? Пре него да одговоримо на ово питање потребно је нагласити

следеће: први човек Адам није био сам по себи носилац постојања створене природе, већ је указивао на Христа и зато је и био икона његова. Створени свет је дело Божје. Свет је дело Божје, које својим постојањем чини присутним свога Творца, Који је као личност одсутан из природе. Међу свим делима Божјим човек је посебно биће, најсавршеније Божје дело. Њега је Бог створио као своју икону, односно као икону оваплоћеног Сина Божјег, Христа. Оно што нам Св. Писмо Старог Завета говори о стварању човека јесте да је Бог на крају стварања створио човека „по икони и подобију своме“ (1.Мој. 1, 26-27). На овај начин је Бог возглавио целокупну створену природу у човеку Адаму. По томе је први човек постао праслика Христа. Дакле, човек је у исто време и део природе али је и различит од осталих створења, но не по природи, већ тиме што је створен по икони Божјој. Шта се, међутим, подразумева под иконом Божјом у човеку, и у чему је важност човека за постојање природе? Различити су одговори које су поводом овог питања давали Свети Оци. Неки су сматрали да под иконом Божјом треба разумети словесност човекову, његову логосност, односно својство да човек може да мисли и да разуме свет у целости. Човек има божански логос у себи, док друга бића то немају. Због тога што је словесно биће, човек је и икона Божја. Човеков ум, „логос“, као нематеријалан и невидив, не само да има божанске атрибуте, већ је део божанства у човеку. Други су, опет, под иконом разумевали душу човекову, у јелинском схватању душе, коју је Бог удахнуо човеку приликом стварања. Св. Григорије Ниски који се посебно бавио овим проблемом, као и Св. Максим Исповедник, сматрају да је икона Божја у човеку слобода. На мишљење ових Св. Отаца Цркве обратићемо посебну пажњу. С друге стране, постоје код Св. Отаца различита мишљења и о томе шта треба схватити под изразом икона, а шта под и подобијем. Неки су сматрали да под иконом треба разумети човека у односу на почетак његовог стварања, док се подобије односи на оно што ће човек постати у есхатону, на крају. Други су, опет, изједначавали ова два појма. Проблем разлике између иконе и подобија решава се објашњењем појма иконе код Св. Максима Исповедника који, следујући Св. Григорију Ниском, као и теологији других кападокијских Отаца, поистовећује појам иконе са слободом човека. Он истовремено показује да се истинска слобода човека управо садржи у начину постојања који је подобан Божјем. Показаће се да се могу прихватити горе наведена мишљења и да међу њима нема суштинске разлике. Како Св. Максим објашњава овај однос иконе и подобија говорићемо доцније. Да видимо најпре у чему се састоји слобода као икона Божја у човеку?

Човек је икона Божија, тј. налик је Богу, због тога што је слободан у свом постојању у односу на природу. Свеукупна природа постоји на основу закона

природе. Човек је једино биће које може да живи независно од природних нагона. „Самовласност“ човекова, тј. његова слобода, даје му могућности да живи не по нагонима природе, већ слободно. За разлику од животиња човек може да се уздигне изнад природних нагона и закона постојања природе. Бити слободан, по схватању хришћанских Св. Отаца, значи бити ослобођен од природних нагона и страсти. У овом контексту може се разумети колико је важна за човека хришћанска аскетика. Наравно, слобода укључује и опцију да човек може живети баш по нагонима природе. Односно, човекова слобода даје могућности човеку и да не буде слободан, тј. да не буде човек. Слобода човекова се састоји у томе да је он тај који природи даје начин постојања, а не обрнуто. Од човека зависи да ли ће природа постојати на овај или онај начин, док природа сама по себи нема те могућности. Но, слободан човек, по хришћанском учењу, јесте човек који није завистан од страсти и нагона природе у свом постојању.

Међутим, зашто је човек створен слободним? Да ли се човекова слобода исцрпљује само тиме што ће човек живети независно од закона природе? Шта је циљ човекове слободе, по Св. Оцима? Већ смо нагласили да је природа, зато што је створена из не-бића, по себи пропадљива. Да би постојала, да би остварила бесмртност постојања, потребно је било да се сједини са Богом. Међутим, то није могла да учини природа по себи, без једног слободног бића, без човека који бије узнео у јединство са Богом. Због тога је Бог дао створеној природи слободу у лицу човека. Заједница са Богом је могла да се оствари једино слободним пристанком човека. У противном, без пристанка човека, природи би та заједница била наметнута и била би нужна за створену природу. То би значило да би свет био нужно бесмртан. Јер, без пристанка створене природе, тј. без слободног хтења човека, Бог би, стварајући свет бесмртним по природи мимо његове воље, створио једног другог бога поред Себе, што је апсурдно. Једино као слободан, тј. у човеку и кроз слободну заједницу човека са Богом, створени свет би постојао исто као и Бог, али не по природи, већ на основу начина постојања који би се огледао у слободној заједници човека са Богом и створеним бићима. Као потврду чињенице да постојање света зависи од слободе човека, можемо навести догађај оваплоћења Христовог од Пресвете Дјеве Марије. Нови Завет говори о улози Пресвете Богородице у сједињењу створене природе са Богом и наглашава слободно учешће Пресвете Богородице у спасењу света (Лук. 1,26-38). Само оваплоћење Сина Божјег, у коме је створена природа сједињена са Божанском, израз је слободе Пресвете Богородице, која као човек слободно пристаје да дарује природу Богу, тј. да роди Христа. Дакле, свет не може да постоји ако не буде возглављен у Сину Божијем, односно ако не уђе у заједницу са Богом, а то може једино преко човека. Мимо човека природа нема слободе и све што би се дешавало у вези са спасењем било

би наметнуто од стране Бога. Но то Бог није желео, и зато и приликом оваплоћења Бога Логоса одлучујућу улогу игра човек и његова слобода, што је и показано у лицу Пресвете Богородице. У овој констатацији, да природа може постати бесмртном само ако то и сама жели, садржан је и одговор на питање зашто је возглављење свега у Богу последњи догађај и зашто је Бог створио човека по икони својој - слободним. Сједињење створене природе са Богом је есхатолошки догађај управо зато да би се он збио као слободно, лично заједништво Бога и човека. Јасније речено, није Бог у односу на почетак стварања створио бесмртну природу. Бесмртност природе је догађај слободног јединства Бога и човека. У противном, да је Бог у односу на почетак возглавио створену природу у Богу Логосу без воље и пристанка саме природе, тада не би ни могло да дође до пада првог човека Адама. Пад је управо потврдио да је бесмртност природе био догађај слободног пристанка човека да буде бесмртан, што се остварује кроз слободно заједништво Бога и човека. Будући слободан, што значи по икони Божјој, човек је позван да ту своју слободу пројави на шај начин што ће бити подобан Богу. Другим речима, човек је требао да живи на начин као личност подобан Христу. После свега реченог потребно је одговорити на једно врло важно питање: на који начин човек остварује уподобљење Сину Божјем, Христу?